

Тетяна ЖЕЛЮК

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ: МОЖЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено підходи та обґрунтована парадигма управління розвитком національної економіки на секторному рівні. Акцентовано увагу на завданнях та функціональному механізмі забезпечення збалансованого розвитку України. Виокремлено детермінанти модернізації організаційно-економічного механізму державурагуванням зарубіжного досвіду та наявної інституційної бази.

Study approaches and sound management of the development paradigm of the national economy on the sectoral level. Attention is focused on the objectives and functional mechanisms for ensuring sustainable development of Ukraine. Singled determinants modernization of organizational and economic mechanism of state regulatory impact on the economy in the context of reproductive proportions taking into account international experience and the existing institutional framework.

Процеси, які сьогодні відбуваються у світовому господарстві та в усіх сферах суспільного життя, змінюють характер державного управлінського впливу, модернізують і трансформують функції та цільові орієнтири державного управління економікою, посилюючи роль антикризового інструментарію державного регулятивного впливу, підвищуючи роль наднаціонального фактора в управлінні економікою, позиціонуючи принципи гармонізації життєдіяльності суспільства, підтримки стабільності, динамічної рівноваги, цілісності розвитку. Основою сучасної моделі державного управління мають бути сучасні теорії економічного розвитку, нагромаджений світовий досвід реалізації моделей¹ розвитку, ефективні форми та методи державного управлінського впливу, які мають забезпечити збалансований розвиток національної економіки, формування якісно нової спроможності до економічного зростання та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності.

Нагромаджена теорія державного управління традиційно відображає його як цілеспрямований організаційно-регулюючий вплив держави на економіку через правові, адміністративні та економічні важелі, які пом'якшують негативні наслідки ринкової економіки і створюють передумови для динамічного конкурентного розвитку. Концептуальні засади державного управління економікою обґрунтовуються у працях зарубіжних науковців (Р. Аткинсон, Д. Б. Берг, Ванг Ші Тонг, Е. Дж. Кауфман, Канемі Пан, Л. Клейн, Б. Н. Кузик, Е. І. Кузнецов, Б. Н. Кузик, Дж. Майер, Дж. Стігліц та ін.) і сучасних вітчизняних вчених та економістів: В. Ф. Беседіна, З. С. Варналія, В. М. Гейця, Н. І. Гражевської, Я. А. Жаліла, Ю. К. Зайцева, В. В. Козюка, І. В. Крючкової, Д. Г. Лук'яненка, І. Й. Малого, І. Г. Манцурова, А. І. Мокія, А. Ф. Мельник, А. А. Олешко, Ж. В. Поплавської, Р. М. Рудницької, О. М. Сохацької, М. І. Скрипниченко, Ю. М. Харазішвілі, Л. В. Шинкарук, М. М. Якубовського й ін.

Характеризуючи вітчизняну теорію державного управління розвитком національної економіки, доцільно виділити кілька підходів у її становленні: 1) традиційний, який апелює до цілеспрямованого організаційно-регулюючого впливу держави на економіку через правові, адміністративні, економічні важелі, які пом'якшують негативні наслідки ринкової економіки і створюють передумови для динамічного конкурентного розвитку національної економіки; 2) корпоративний, за основи якого взято об'єднання інтересів державного, реального, фінансового і приватного секторів у досягненні бажаних цілей та пріоритетів суспільного розвитку; 3) децентралізований, який пов'язаний із забезпеченням балансу інтересів розвитку окремих територій і держави загалом, вирівнювання рівня розвитку адміністративно-

¹ Узагальнення типових факторів, рис парадигмального характеру розвитку національних економік в умовах посилення процесів глобалізації дає змогу виокремити кілька головних моделей економічного розвитку: 1) за характером розвитку (лінійного розвитку, структурних трансформацій, економічного зростання); 2) за співвідношенням механізмів ринкового саморегулювання і державного впливу (змішаної економіки, командно-адміністративні, вільної ринкової); 3) за пріоритетами розвитку: сталого, інноваційного, конкурентного розвитку; 4) за специфікою інтеграційного розвитку: неоліберальна, адаптивна, опору глобалізації, еволюційного регіоналізму, концентричних кіл, регіонального вирівнювання.

територіальних утворень; 4) підхід, який апелює до посилення ролі держави у сфері запобігання, нейтралізації, ліквідації деструктивних і дестабілізуючих факторів за рахунок комплексу політичних, економічних, дипломатичних, інформаційних, інституційних механізмів державного управління, які забезпечуватимуть економічну безпеку країни в сучасному глобальному просторі; 5) підхід, який передбачає забезпечення цілісного та збалансованого розвитку національної економіки.

Серед цих підходів перебуває на етапі активних наукових розвідок саме напрям управління збалансованим розвитком. У вітчизняному інституційному середовищі (Національна стратегія сталого розвитку та Національний план дій з охорони довкілля, постанова КМУ від 8 жовтня 1997 р. № 1123) збалансований розвиток прирівнюється до сталого з акцентуванням здебільшого на його екологічній складовій, тоді як інші складові нівелюються. Така ситуація вимагає ґрунтовних наукових досліджень сутності та механізму управління збалансованим розвитком у межах окремої наукової публікації.

Завдання управління збалансованим розвитком у загальній системі державного управління економікою слід розглядати в розрізі: формування інституційної бази збалансованого розвитку з модернізацією базових та створенням нових інститутів; подолання відтворювальних, секторальних, територіальних внутрісистемних дисбалансів; структурної перебудови; зниження рівня соціально-економічної нерівності й бідності; переходу до збалансованого природокористування; подолання впливу глобальних дисбалансів на розвиток національної економіки. Ці завдання мають бути відображені у відповідному функціональному механізмі забезпечення збалансованого та цілісного розвитку України (див. табл. 1).

Основна мета збалансованого розвитку¹ полягає в зміні філософії життя людини, суспільства, основою якої мають бути культурні й духовні традиції, настанови на збереження соціально-економічної цілісності та середовища існування. Збалансований розвиток – це паритетність економічної, соціальної, екологічної, просторової та інституційної складових. Лише досягнення збалансованості між ними забезпечить можливість такого суспільного розвитку, який не виснажуватиме факторний потенціал національної економіки.

У науковій літературі збалансований розвиток здебільшого розглядають з позицій екологічного, економічного та соціального векторів, тоді як інституційна складова не має належного систематизованого викладу. А між тим, саме інституційний вектор дає змогу переглянути потенціал базових та нових інститутів у забезпеченні збалансованого розвитку, переосмислити роль держави у подоланні секторних, територіальних, відтворювальних, факторних дисбалансів розвитку.

Інституційний зріз збалансованого розвитку вимагає створення через відповідний регулятивний інструментарій такого інституційного середовища, яке б забезпечило:

- для домашніх господарств – умови для зростання доходів, раціоналізації споживчих витрат, які є своєрідним індикатором розвитку національної економіки і забезпечуватимуть повноцінне відтворення;
- для сектору некомерційних організацій – умови для зростання гуманізації, інтелектуалізації, культурного рівня розвитку;
- для сектору нефінансових корпорацій – умови для оптимізації структури промислового виробництва, комерціалізації наукоємних технологій, реалізації енергозберігаючої моделі розвитку з розширенням використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії, впровадження екологічно безпечних технологічних процесів;
- для сектору фінансових корпорацій – умови для зростання валового нагромадження та відповідно інвестування в економіку, розширення довгострокових кредитів у розвиток реального сектору, збільшення венчурного фінансування, розвитку фінансових ринків, залучення зовнішніх ресурсів, підвищення кредитного потенціалу національних кредитних установ для забезпечення фінансової стійкості та розвитку економіки України;
- для сектору «решти світу» – умови для використання переваг від інтеграції у світове господарство та зменшення деструктивного впливу зовнішніх чинників, подолання розриву між рівнем економічного розвитку України та інших країн світу;
- для паралельного сектору – бар'єрів для відмивання незаконно зароблених капіталів та умови їх легалізації з метою інвестування в розвиток реальної економіки.

¹ Термін «збалансований розвиток» вперше був використаний Міжнародною спілкою охорони природи при розробленні Глобальної стратегії охорони природи (1980 р.). Концепція збалансованого розвитку в управлінні національними економіками набула провідного статусу після Конференції ООН з довкілля та розвитку (1992, м. Ріо-де-Жанейро) і була відображена в прийнятому на конференції Порядку денному на XXI ст.

**Функціональний механізм державного управління
збалансованим розвитком національної економіки**

Загальні функції	Зміст функції в управлінні поточним розвитком економіки	Зміст функції в середньостроковому та довгостроковому управлінні національною економікою
Політичні	<ol style="list-style-type: none"> 1) здійснення зовнішньої та внутрішньої політики; 2) забезпечення прав і свобод громадян; 3) забезпечення діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування; 4) створення умов для роботи політичних партій; 5) забезпечення обороноздатності; формування громадської свідомості та відповідальності. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) забезпечення векторизації розвитку та функціонування країни як єдиного цілого щодо інших країн, міждержавних утворень, які суттєво впливають на політичні та економічні процеси в світовому господарстві; 2) збереження та розвиток національної ідентичності та сприяння світовому лідерству країни; 3) сприяння інституційним змінам, які забезпечують сталий, конкурентоспроможний розвиток та національну безпеку.
Соціальні	<ol style="list-style-type: none"> 1) розробка та реалізація важелів соціальної політики; 2) забезпечення соціального захисту населення; 3) скорочення безробіття. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) покращення умов життєдіяльності та відтворення трудового потенціалу національної економіки; 2) дотримання параметрів соціальної безпеки національної економіки; 3) зростання суспільного добробуту; 4) забезпечення сталого розвитку.
Економічні	<ol style="list-style-type: none"> 1) розробка та реалізація важелів економічної політики (монетарної, фіскальної, структурної, інноваційної, інвестиційної, зовнішньоекономічної, валютної, екологічної, конкурентної, регіональної); 2) формування правових засад функціонування національної економіки; 3) організація виробництва суспільних товарів і послуг; 4) забезпечення перерозподілу доходів; 5) управління державним сектором економіки; 6) подолання кризових явищ та стабілізація розвитку національної економіки. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) гарантування національної безпеки; 2) прогнозування соціально-економічного розвитку національної економіки; 3) підтримка «золотого чотирикутника» збалансованого розвитку: економічного зростання, максимальної зайнятості, стабільності національної валюти, зростаючого зовнішнього вкладу; 4) управління державним боргом; 5) управління довгостроковим кредитним портфелем національної економіки; 6) стимулювання структурних трансформацій в контексті збільшення питомої ваги галузей п'ятого та шостого технологічних укладів, вирівнювання соціально-економічного розвитку адміністративних утворень, зменшення матеріаломісткості виробництва; 7) стимулювання інноваційної активності, конкурентного розвитку; 8) пропорційний розвиток усіх форм власності за критерієм найвищої результативності; 9) управління міжнародною фінансовою позицією країни.
Культурно-освітні	<ol style="list-style-type: none"> 1) розробка та реалізація важелів гуманітарної політики. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) сприяння розвитку фундаментальної науки та освіти; 2) збереження національного культурного потенціалу; 3) експансія власної наукоємної продукції на світові ринки.

Примітка: складено автором з використанням [1–6].

Результуючими індикаторами управління збалансованим розвитком мають бути: сприяння макроекономічній стабілізації; вирівнювання структурних диспропорцій в економіці та соціально-економічному рівні розвитку регіонів; зміна характеристик споживання, нагромадження, зовнішнього вкладу, структури державних витрат; подолання екологічних дисбалансів у розміщенні виробництв; подолання територіальної асиметрії розвитку; подолання секторальних і технологічних дисбалансів; оптимізована структура зовнішнього вкладу в економіку.

Для створення ефективної системи управління збалансованим розвитком національної економіки в площині глобальних координат уряди країн ЄС вдаються до розробки стабілізаційних стратегій скорочення державних видатків. Тільки після двох років «грецької кризи», витрачених на заощадження та боротьбу із боргами, Євросоюз намагається збалансувати пануючу у ЄС політику заощаджень та політику стимулювання економічного зростання. Однак Європейський центробанк обмежений у своїх можливостях, оскільки він не може впливати на напрямок загальноєвропейських інвестиційних потоків, а реальний сектор у конкурентній боротьбі програє китайському виробнику. Світова економічна криза для Піднебесної дала змогу репозиціонувати вектор зовнішньої політики. Китай зміг завести в борги більшу частину африканських країн, позичивши їм гроші під державні гарантії, права на розробку корисних копалин та лібералізацію торгівлі. В результаті перерозподілу світових фінансових ресурсів він опинився у вигравші, нагромадивши власні золотовалютні резерви, обсяг яких у 2012 р. перевищив 3,3 трлн. дол. США [8].

У китайській економіці для забезпечення збалансованого розвитку підвищується рівень макрокорегування та макроконтролю, оптимізується структура інвестицій у бік виробництв, орієнтованих на світові ринки, та виробництв стратегічного характеру; підвищуються якісні інтелектуальні характеристики людського капіталу, технологічна озброєність; збільшуються рівень монетизації та рівень кредитування; при помірному дефіциті державного бюджету (3% ВВП) стимулюється споживчий попит, збільшуються витрати на соціальний захист населення. Для подолання просторової асиметрії підвищується роль міжрегіональної співпраці, використовується міжрегіональне планування на основі взаємодоповнюваності інтересів територій, зміцнюється база розвитку сільської економіки.

Досвід країни Східної Європи у подоланні просторових, регіональних дисбалансів свідчить про державну підтримку точок зростання, які втілюються через національні інвестиційні проекти, які створюють додаткові робочі місця та зумовлюють соціальний, економічний і маркетинговий ефекти. Як правило, це інфраструктурні проекти, комунікаційні технології, енергетичний сектор (проекти екологічної енергетики); захист навколишнього природного середовища; дослідження та інновації; соціальна інфраструктура; сфера освіти та навчання; міський розвиток (удосконалення соціальної інфраструктури та житла, модернізації міського транспорту, підтримки економічної активності у міських районах, покращення екології та навколишнього природного середовища міських (та приміських) зон розвитку тощо); розвиток промислових та старопромислових районів; сільський розвиток; рибне господарство; туризм та інвестування в об'єкти рекреації та культури [9].

Щодо України, то в Стратегії національної модернізації «Україна-2020» [9] акцент у забезпеченні збалансованого розвитку ставиться на макроекономічній фінансовій стабілізації та розвитку людського потенціалу за рахунок:

- мінімізації дефіциту бюджету; досягнення передбачуваності валютного курсу та прийнятного рівня інфляції; виваженої податкової та регуляторної політики; підвищення ефективності державних витрат; відновлення нормального функціонування фінансових ринків та довіри до банківської системи;

- виконання державних зобов'язань щодо забезпечення людського та сталого розвитку шляхом мінімізації негативних соціальних наслідків та недопущення зниження рівня життя населення в умовах переходу до інвестиційної моделі розвитку; створення нових робочих місць шляхом стимулювання роботодавців до збереження кадрового потенціалу та працевлаштування випускників навчальних закладів, організації громадських робіт; підтримка рівня доходів у бюджетній сфері і пенсіонерів, забезпечення соціального захисту найбільш вразливих верств населення; підтримка самостійної зайнятості населення та розвиток підприємництва; підвищення соціальної відповідальності бізнесу;

- забезпечення умов для зняття інфраструктурних обмежень, технологічного прориву шляхом підтримки реального сектору економіки через розвиток механізмів державно-приватного партнерства; стимулювання імпортозаміщення;

- активізації інноваційної складової розвитку шляхом створення сучасної інноваційної системи, через реалізацію державних цільових програм та підтримку конкурентоспроможних проектів зі створення регіональних та національних «полісів» розвитку – інноваційних та еко-інноваційних кластерів.

На даний час для структурного врегулювання відтворювальних пропорцій використання інструментарію збалансованого розвитку має перебувати в площині вирішення таких проблем:

- по-перше, забезпечення збалансованого розвитку сектору фінансових корпорацій а також реального сектору в контексті розвитку нових технологій та зміцнення інтелектуального капіталу;

– по-друге, підвищення ліквідності та подолання нераціонального розподілу кредитів, при якому кредити в економіку зростають, а інтегральні результати її функціонування скорочуються. При цьому для стимулювання внутрішнього ринку державі необхідно активно реалізовувати кредитні програми й інфраструктурні проекти, виступаючи активним інвестором у реалізації проектів нанотехнологій;

– по-третє, підвищення фіскальної спроможності платників податків. Незважаючи на зменшення податків, відрахування суб'єктів господарювання збільшилися. З січня 2013 р. зменшилася ставка податку на прибуток до 19% (у 2011 р. вона становила 25%), але одночасно зріс екологічний податок, скасовано авансові платежі для сільгоспвиробників. Після запровадження єдиного соціального внеску роботодавця за кожного найманого працівника сплачує не менше мінімальної ставки внеску – 400 грн., яких раніше не сплачував, що сприяє посиленню тіньової зайнятості;

– по-четверте, диверсифікації інвестиційного ресурсу економіки шляхом підвищення міжнародного інвестиційного іміджу (проведення міжнародних інвестиційних форумів з презентацією національних проектів для міжнародної фінансової еліти, розміщення інформації про інвестиційні можливості України в мережі Інтернет, у тому числі розроблення інвестиційної карти регіонів, підготовка та видання поліграфічної продукції для презентації національних проектів, участь у міжнародних заходах і виставках) та здійснення державної підтримки реалізації інвестиційних й інноваційних програм (проектів) у реальному секторі економіки, а також реалізації національних проектів на умовах: співфінансування, здешевлення кредитів, проведення конкурсних відборів інвестиційних проектів та їх інвентаризації на територіях пріоритетного розвитку, надання державних гарантій щодо виконання боргових зобов'язань за запозиченнями.

Збалансований розвиток у сучасному світовому господарстві є домінантною ідеологією. Але ця ідеологія передусім повинна працювати на таке узгодження трендів розвитку та підтримку динамічного гомеостазу, щоб забезпечити соціально-економічний прогрес людства і розвиток людини як найвищої соціальної цінності. Тому подальші наукові дослідження мають перебувати у площині використання інструментарію державного регулятивного впливу для подолання структурних та відтворювальних дисбалансів розвитку.

Література

1. Гражевська Н. І. *Економічні системи епохи глобальних змін : моногр.* / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
2. Малий І. Й. *Держава і ринок : філософія взаємодії : моногр.* / І. Й. Малий, М. І. Диба, М. К. Галабурда ; за ред. І. Й. Малого. – К. : КНЕУ, 2005.
3. Мельник А. Ф. *Державне управління : навч. посіб.* / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна ; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2009. – 582 с.
4. Рудніцька Р. М. *Механізми державного управління: сутність і зміст : моногр.* / Р. М. Рудніцька, О. Г. Сидорчук, О. М. Стельмах ; за наук. ред. М. Д. Лесечка, А. О. Чемериса. – Львів : ЛІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.
5. Скрипниченко М. І. *Секторальні та міжсекторальні моделі економічного розвитку / М. І. Скрипниченко.* – К. : Фенікс, 2004. – 256 с.
6. Флейчук М. І. *Детінізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки : теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. І. Флейчук.* – Львів : Ахілл, 2008. – 660 с.
7. Жалило Я. А. *Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ : аналіт. доповідь / Я. А. Жалило.* – К. : НІСД, 2010. – 47 с.
8. Кендюхов О. *Економіка-2013: одужання чи прогресуюча хвороба? [Електронний ресурс] / О. Кендюхов.* – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/01/24/358122/>
9. *Щодо інструментів розкриття «точок зростання» у стратегіях соціально-економічного розвитку регіонів [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/354/>
10. *Стратегія національної модернізації «Україна 2020» [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik1.-mirovaya-ekonomika/ukrajina-2020-strategiya-natsionalnoji.html>